

БОРОТЬБА З БІДНІСТЮ ЯК ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

FIGHT AGAINST POVERTY AS A FOREGROUND JOB OF EURO-INTEGRATION POLICY OF UKRAINE

Олена ШЕВЧЕНКО,
кандидат економічних наук,
Національний університет
«Києво-Могилянська Академія»

Olena SHEVCHENKO,
PhD Economics,
National University
of «Kyiv-Mohyla Academy»

Кризові потрясіння 2007-2009 років та значне загострення боргових проблем низки європейських країн наочно продемонструвало потребу в розробці та реалізації єдиної стратегії розвитку європейської спільноти на засадах стійкого економічного зростання, гармонічно поєднаного з досягненням важливих соціальних цілей. Саме на таких ідеологічних засадах базується Європейська стратегія економічного розвитку на 10 років «Європа 2020», що була прийнята в березні 2010 року для консолідації зусиль країн Євросоюзу з подолання кризи та створення умов для стійкого розвитку на майбутнє [2]. Об'єктивна взаємозалежність економічного й соціального аспектів суспільного прогресу обумовили особливий акцент у стратегії на проблемах подолання бідності, скорочення безробіття, поліпшення умов та змісту праці, розвитку механізмів соціальної допомоги тощо. Європейська платформа проти бідності та соціального відторгнення як один із ключових елементів загальної стратегії визначає пріоритетні соціальні завдання та орієнтує всі країни Євросоюзу на досягнення власних національних кількісно визначених цілей щодо соціального залучення та скорочення бідності. Досвід стратегічного системного планування соціально-економічного розвитку на прикладі «Європа 2020» актуалізує проблематику наукового обґрунтування пріоритетів та послідовності завдань соціальної політики.

Метою дослідження є спроба розгляду боротьби з бідністю в Україні як пріоритетного завдання євроінтеграційної політики. Адже для України вирішення проблем низького рівня життя населення, соціальної нерівності, що обумовлені як внутрішніми трансформаційними процесами, так і наслідками світової економічної кризи, є надзвичайно актуальним.

Тема бідності й соціальної нерівності привертає увагу багатьох вчених і політиків в Україні. У дослідженнях науковців розглядається широке коло питань, що стосуються визначення бідності, методики вимірювання й оцінки її рівня, аналізу чинників і територіальної диференціації масштабів бідності в країні, розробки програм боротьби з бідністю, дослідження ризиків бідності в домогосподарствах України.

Основне завдання Європейської платформи проти бідності (ЄППБ) – досягти того, щоб здобутки у сфері економічного розвитку й зайнятості населення допомагали знижувати рівень бідності у всьому ЄС, а головна мета – гарантувати соціальне та територіальне співробітництво проти бідності й соціального відторгнення, а також підвищити значимість цієї проблеми і визнати основні права людей гідно жити й брати активну участь у громадському житті.

Серед цілей європейської політики проти бідності – працевлаштування 75% населення у віці від 20 до 64 років, а також скорочення кількості осіб, які знаходяться в небезпеці опинитися за межею бідності, на 20 млн. чол. [2].

Основними напрямками роботи Європейської комісії на національному рівні держав – членів ЄС визначено такі:

□ підтримка ідеї колективної та індивідуальної відповідальності у сфері боротьби з бідністю і соціальним відторгненням;

□ визначення й запровадження заходів відносно певних груп людей;

□ розгортання програми соціального захисту та пенсійних систем для гарантії отримання зрілого доходу й охорони здоров'я.

Отже, бідність є глобальним явищем: за даними міжнародних експертів, близько 1/4 всього населення планети має жебрацьке існування. Вона стала однією з ключових проблем та прерогативою діяльності багатьох міжнародних інституцій, основною соціальною стратегією XXI століття. У вересні 2000 року на Саміті Тисячоліття ООН світові лідери визначили Цілі Розвитку Тисячоліття – ключові цілі й завдання розвитку до 2015 року, серед яких перше місце посідає подолання бідності у світі [3].

Намагання мінімізувати тенденції поширення бідності у світі та запобігання їй в майбутньому знайшло відображення у різних моделях та концепціях.

На сьогодні на території європейських країн одночасно діють континентальна, англосаксонська та скандинавська моделі соціального захисту.

1. Континентальна модель – бісмарківська: Німеччина, Австрія, країни Бенілюкс. Для неї характерний тісний зв'язок між рівнем соціального захисту і тривалістю професійної діяльності. *Основний принцип* – професійна солідарність. Обов'язкове страхування – медичне й пенсійне, з інвалідності, з безробіття, від нещасних випадків.

2. Англосаксонська модель – Великобританія, Ірландія. *Основні принципи* – всезагальність (універсальність) соціального захисту, одноманітність та уніфікація соціальних послуг. Структура соціального захисту: охорона здоров'я, страхові внески найманих працівників і підприємців.

3. Скандинавська модель – Швеція, Данія, Фінляндія. *Основні принципи* – соціальні послуги визначають громадянські права, а всі громадяни мають право на рівне соціальне забезпечення, що фінансується за рахунок податків; соціальний захист розуміється як законне право; винятками є: страхування з безробіття, що виділяється із системи державного соціального захисту і ґрунтується на принципі добровільності та забезпечує широке охоплення ризиків і життєвих ситуацій, що потребують підтримки.

Бідність – це неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу, що неминуче породжує таке явище, як соціальне відторгнення.

Європейський Союз визначає соціальне відторгнення як процес виключення окремих осіб або груп населення зі звичних для суспільства соціальних зв'язків, практик та способу життя.

Соціальне відторгнення є проявом прямого порушення базових прав лю-

Проблема бідності в Україні розглядається в контексті Європейської платформи проти бідності. Досліджуються критерії та показники бідності та їх прояв в Україні. Проведено аналіз зв'язку заробітної плати з бідністю. Визначено пріоритетні завдання соціальної політики України з подолання бідності.

The problem of poverty in Ukraine is considered in the context of the European Platform against Poverty. The article investigates criteria and indicators of poverty in Ukraine. It is researched the correlation between salary and poverty. The article defines the priority aims for the social policy in Ukraine in order to overcome the poverty.

дини, зокрема: на якісну освіту, на медичні послуги, на прийнятний рівень життя, на доступ до культурного надбання, на захист своїх інтересів і в цілому на участь в економічному, культурному, політичному житті. Воно є ознакою низького рівня людського розвитку в країні [5, с. 28].

Загальноприйнятими в європейських країнах критеріями бідності вважаються такі:

□ **нормативні (абсолютні)** – ґрунтуються на порівнянні відповідності фактичної вартості споживчого кошика сімей встановленим стандартам (прожиткового мінімуму); також визначаються за міжнародними абсолютними порогоми (5 дол. США за паритетом купівельної спроможності для країн Центральної та Східної Європи);

□ **структурні** – визначаються за питомою вагою витрат на харчування в сукупних витратах (не більше 60%) або за питомою вагою найнеобхідніших витрат у сукупних витратах;

□ **відносні** – визначаються за фіксованою часткою середньодушових доходів і витрат, найчастіше використовують відсотковий поріг медіанного рівня доходів або витрат – 50, 60, 75%;

□ **ресурсні** – відображають бюджетні можливості держави щодо задоволення населенням основних потреб.

В Україні національною межею бідності за відносним критерієм є 75-відсотковий поріг медіанного рівня сукупних витрат у розрахунку на умовного дорослого, за абсолютним – прожитковий мінімум, а також критерій 5 дол. США за ПКС.

За даними Держкомстату, в 2011 році доходи найбагатших 10% українців були в 5,4 раза більші, ніж доходи 10% найбідніших [7]. Згідно з дослідженнями ООН меншу різницю між багатими та бідними, ніж в Україні, мали лише п'ять країн – Фінляндія, Угорщина, Боснія, Чехія та Японія.

Однією з причин малої різниці між багатими й бідними в Україні є значні видатки на соціальне забезпечення у співвідношенні до ВВП. Так, Україна посідає одне з перших місць у світі з витрат на пенсію до ВВП і 5-е місце щодо обсягів соціальних витрат та субсидій до ВВП.

Національними особливостями прояву бідності в Україні є: низький рівень життя населення в цілому; надмірне соціальне та майнове розшарування; поширення бідності серед працюючого населення та громадян з вищою освітою; висока питома вага людей, що за самоідентифікацією вважають себе бідними.

За даними Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України, зниження відносної бідності відбувається за рахунок покращення ситуації серед сімей із дітьми (цей показник зменшився до 31,7%) і серед працюючих (до 19,8 %). Переважно покращення відчули багатодітні домогосподарства, в яких рівень бідності за 9 місяців 2011 в порівнянні з відповідним періодом попереднього року знизився на 3,1% [8].

Разом з тим у переважній більшості громадян України споживацькі можливості продовжують звужуватись, про що свідчить зростання питомої ваги населення, яке витрачає на харчування понад 60% свого бюджету (із 42,8% до 44,1% (рівень бідності за структурним критерієм) [8].

Стратегічні напрями боротьби з бідністю в Україні визначаються з урахуванням європейських соціальних стандартів та фінансових можливостей країни [6].

Базовим соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

Прожитковий рівень – це набір товарів і послуг, які забезпечують основні фізіологічні та соціальні потреби сім'ї в розрахунку на душу населення.

Таблиця 1. Розмір прожиткового мінімуму у 2012 році

	2011 (в середньому за рік)	2012					в середньому за рік
		з січня	з квітня	з липня	з жовтня	з грудня	
Прожитковий мінімум у розрахунку на місяць на одну особу, грн. у % до попереднього року	914 108,4	1017	1037	1044	1060	1095	1042 114,0
для дітей віком до 6 років, грн. у % до попереднього року	835 108,3	893	911	917	930	961	915 109,7
для дітей віком від 6 до 18 років, грн. у % до попереднього року	1000 108,5	1112	1134	1144	1161	1197	1141 114,1
для працездатних осіб, грн. у % до попереднього року	963 108,4	1073	1094	1102	1118	1134	1098 114,0
для осіб, які втратили працездатність, грн. у % до попереднього року	767 108,1	822	838	844	856	884	842 109,8

Джерело : www.ukrstat.gov.ua

Таблиця 2. Темпи зростання мінімальної та середньої заробітної плати у 2009-2012 роках

роки	Мінімальна заробітна плата, грн. (січень-грудень)	Темп зростання мінімальної заробітної плати, % (грудень до грудня)	Темп зростання середньої заробітної плати по Україні до попереднього року, %
2009	605 – 744	123,0	105,5
2010	869 – 922	123,9	120,0
2011	1 січня – 941 1 квітня – 960 1 жовтня – 985 1 грудня – 1004	108,9	117,9 (11 місяців)
2012	1 січня – 1073 1 квітня – 1094 1 липня – 1102 1 жовтня – 1118 1 грудня – 1134	112,9	111,9

Джерело : www.ukrstat.gov.ua

Таблиця 3. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям

Надається в розмірі, що дорівнює різниці між рівнем забезпечення ПМ для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом						
рівень забезпечення (гарантований мінімум):						
	2011 рік	2012 рік				
для працездатних осіб (21% ПМ для працездатних осіб)	210,84	225,33	229,74	231,42	234,78	238,14
для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів (80% ПМ для осіб, які втратили працездатність)	600,00	657,60	670,40	675,20	684,80	707,20
віком до 6 років	435,00	446,5	455,50	458,50	465	480,50
віком від 6 до 18 років	521,00	556,00	567,00	572,00	580,50	598,50
віком від 18 до 23 років (за умови навчання)	502,00	536,50	547,00	551,00	559,00	567,00
Доплата до розміру допомоги у 2011 році: на кожну дитину віком від 3 до 13 років	60	120				
на кожну дитину віком від 13 до 18 років	100	230				

Джерело : www.ukrstat.gov.ua

Основні показники рівня державних соціальних гарантій (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата) наведені в таблицях (розраховані за даними Держкомстату України) (**табл. 1, 2, 3**).

У Доповіді Міжнародної організації праці «Заробітна плата у світі в 2010-2011 роках» зазначається, що, незважаючи на наявність у людини роботи, низька заробітна плата призводить до бідності.

І хоча зв'язок між бідністю й низькою заробітною платою не є прямим (низька заробітна плата стосується доходу окремої особи у формі заробітної плати до утримання податків, а бідність асоціюється з чистим наявним доходом домашнього господарства, скоригованим відповідно до розміру і складу домашнього господарства), все ж очевидно, що низька заробітна плата збільшує вірогідність настання бідності [1, с. 74].

У Доповіді наводяться дані, які підтверджують, що рівні бідності є найнижчими, коли людина отримує заробітну плату, що перевищує 2/3 від медіанної заробітної плати.

Однією з характерних тенденцій політики боротьби з бідністю у світі є зростання ролі мінімальної заробітної плати. Хоча однозначного ставлення до цього інструменту соціальної політики немає, а деякі розвинені країни взагалі відмовилися від використання мінімальної заробітної плати, однак на сьогодні майже 90% держав світу її встановлюють [1].

В Україні, незважаючи на поступове підвищення середньої заробітної плати, нині її низький рівень збільшує вірогідність настання бідності.

Тому однією з ключових стратегічних проблем у світі та й в Україні в тому числі є визначення механізму послаблення зв'язку між низькою заробітною платою й бідністю. Хоча заходи, які безпосередньо впливають на розміри заробітної плати (колективні переговори, політика у сфері мінімальної заробітної плати та ін.), і відіграють певну роль, та все ж їх виявляється недостатньо для зменшення бідності. Як доводить досвід розвинутих країн, зв'язок між низькою заробітною платою і бідністю може бути послаблений шляхом низки соціальних ініціатив, призначених для низькооплачуваних працівників: податкові пільги, пов'язані з низькою заробітною платою, трансферти, інші одноразові виплати. При цьому такого роду доходи не повинні замінювати мінімальну заробітну плату, а бути тільки дотаціями до заробітної плати.

В Україні соціальна допомога є основним елементом державної політики боротьби з бідністю. Система державної соціальної допомоги включає в себе як виплати, спрямовані на підтримку найменш забезпечених верств населення для гарантування їм доходів не нижче прожиткового мінімуму, так і адресну допомогу, спрямовану на зменшення масштабів бідності.

Адресна допомога надається найбільш нужденним групам населення, її величина залежить від сукупних доходів сімей і включає в себе два види виплат: допомогу малозабезпеченим сім'ям та субсидії на житлово-комунальні послуги та паливо.

Оцінюючи вплив системи соціальної допомоги на вирівнювання доходів населення України, необхідно вказати на неоднозначний внесок різних видів соціальної допомоги у формування загальної нерівності. Так, якщо допомога на дітей і малозабезпеченим сім'ям в останні роки давала від'ємне значення внеску в коефіцієнт Джині, що свідчить про позитивний вплив на становище бідного населення, то житлові субсидії донедавна сприяли збільшенню соціальної нерівності в країні, а з 2005 року їх вплив став нульовим [4, с. 47].

Таким чином, на сьогодні в Україні, незважаючи на активну державну політику соціального захисту, спрямовану на подолання бідності й вирівнювання доходів населення, ці проблеми, як і в усьому світі, потребують подальшого вирішення. Особливо актуальним має бути посилення уваги уряду до цієї проблеми з огляду на євроінтеграційні процеси України, оскільки її соціальні стандарти суттєво відстають від європейських.

До стратегічних напрямів державної політики подолання бідності в Україні слід віднести:

докорінне реформування системи оплати праці із суттєвим підвищенням вартості національної робочої сили, встановленням більш справедливого рівня оплати праці, зростанням частки заробітної плати у ВВП;

□ запровадження інституту мінімальної погодинної заробітної плати;

□ приведення рівня прожиткового мінімуму та середньої заробітної плати у відповідність до світових стандартів (згідно з якими мінімальна заробітна плата має хоча б удвічі перевищувати рівень прожиткового мінімуму, а співвідношення між розмірами мінімальної та середньої заробітної плати має становити 1:3);

□ перехід від соціального стандарту «прожитковий мінімум» до соціального стандарту «мінімальний споживчий бюджет», який має бути базою розрахунку мінімальної заробітної плати;

□ запровадження обов'язкового медичного страхування;

□ завершення реформування пенсійної системи;

□ скорочення тіньового перерозподілу доходів;

□ переведення більшості видів соціальної допомоги на адресні принципи надання з метою охоплення бідного населення допомогою та досягнення соціальної справедливості.

Однак запровадження нової якості життя, соціальних, економічних та демократичних європейських стандартів неможливе без розв'язання проблем, пов'язаних з макроекономічною стабілізацією в країні, здійсненням ефективної інноваційної та науково-технічної політики.

Проведений аналіз теоретичних аспектів і показників проявів бідності в Україні в контексті її євроінтеграційної політики дозволяє зробити висновок про необхідність активізації та системної модернізації соціальної політики і системи соціального захисту. Подальшої розробки й удосконалення потребує механізм надання адресної допомоги населенню.

Analysis of both theoretical aspects and indicators of poverty in Ukraine in the context of its European integration allows to make conclusion that it is necessary to intensify and modernize the social policy and social defence system. The mechanism of providing the targeted assistance also needs the further development and improvement.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Global Wage Report. – 2010/2011: Wage politics in crisis*, Geneva, International Labour office, 2010; ISBN 978 – 92 – 2123621 – 4.
2. *Growth and jobs: next step / Presentation of J.M. Barroso, President of the European Commission, to the informal European Council of 30 January 2012*. Електронний ресурс. Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/cm012012_barroso_en.pdf
3. *Human Development Report 2011: Sustainability and Equity: A Better Future for All*. – New York: UNDP, 2011.
4. *Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні*. – К.: UNDP, 2010. – 62 с.
5. *Національна доповідь про людський розвиток 2011. Україна: на шляху до соціального залучення*. – К.: UNDP, 2011. – 123 с.
6. *Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна*. – К.: Міністерство економіки України, 2010. – 110 с.
7. www.ukrstat.gov.ua
8. <http://www.idss.org.ua/>